

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(бакалавра)

з теми: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ У
СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИНАХ»**

Виконала: студентка 3 курсу
Psms1-B19z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Николін Лілія Петрівна

Керівник:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Чайковська Оксана Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН.....	7
1.1. Особливості сім'ї як соціальної системи.....	7
1.2. Сім'я та її структура	15
1.3. Особливості сімейних стосунків.....	17
Висновки до розділу 1	21
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ ТА ЇЇ СКЛАДОВИХ.....	22
2.1. Чинники стійкості сімейних стосунків	22
2.2. Емоційна зрілість та її складові.....	29
Висновки до розділу 2	35
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ У СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИНАХ.....	36
3.1. Методичне забезпечення та основні етапи емпіричного дослідження	36
3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження	39
3.3. Рекомендації з розвитку емоційної зрілості подружніх пар	50
Висновки до розділу 3	54
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57

ВСТУП

Актуальність теми. Сім'я є складним соціальним феноменом, найдавнішою, природною і вихідною спільністю людей, пов'язаних через спорідненість, вона є малою контактною групою людей, якій характерна особлива форма взаємодії.

Сім'я є особливим соціальним інститутом, що регулює відтворення людини за допомогою особливої системи ролей, норм та організаційних форм. І тому тема сім'ї та стосунків у ній сама по собі виступає однією з актуальних проблем психологічної науки. Водночас на сучасному етапі розвитку суспільства сім'я переживає складний етап своєї еволюції, оскільки прослідковується перехід від традиційної моделі сім'ї до нової, тому що зазнають змін види родинних відносин, зовсім іншими стають система влади і підпорядкування, роль і функціональна залежність подружжя, становище дітей тощо. За результатами аналізу стану сучасної сім'ї виявлено численні проблеми в її становленні і розвитку: прослідковується зниження інтегративності родини, часті конфліктні відносини між подружжям, порушення емоційних зв'язків між батьками і дітьми; міграційні та соціально-економічні причини, переоцінка економічних, суспільних та особистісних цінностей, зміна умов та якості життя, тощо.

Водночас помітно, що суспільство загалом та кожна сім'я зокрема переживають духовну кризу, тому що цінності, сучасна ідеологія суспільства, особиста і суспільна культура не сприяють відродженню традиційних духовних засад родини. Інколи виникнення причин проблем сім'ї пов'язані із особливостями сімейного спілкування (часто прослідковується тенденція до зниження якості і кількості мовленнєвого спілкування, характерна авторитарність і міжособистісна дистанція, егоїзм і замкнутість, міжособистісні непорозуміння і нав'язування власних неадекватних соціальних ролей) та із індивідуальними особливостями членів

такої сім'ї (присутні часті емоційні та психосоматичні порушення, низька стресостійкість, ворожість і конфліктність між поколіннями сім'ї тощо).

Бакалаврська робота присвячена дослідженню емоційної зрілості як фактору стійкості сімейних стосунків, необхідність проведення якого обумовлюється, на наш погляд, цілою низкою причин.

По-перше, сім'я – складний соціальний феномен. Вона є найдавнішою, природною і вихідною спільністю людей, пов'язаних через спорідненість. Водночас це – мала контактна група людей, особлива форма взаємодії. Нарешті, це – особливий соціальний інститут, що регулює відтворення людини за допомогою особливої системи ролей, норм та організаційних форм. І тому тема сім'ї та стосунків у ній сама по собі виступає однією з актуальних проблем психологічної науки.

По-друге, на сучасному етапі розвитку суспільства родина є однією з найкризовіших сфер, що характеризується різким зростанням негативних тенденцій як у конкретній сім'ї, так і державному рівні. А сім'я завжди була першоосновою та осередком духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Чимало дослідників віддавали перевагу проблемам сім'ї та шлюбу (Е.Г. Ейдемилер, Б.Й. Кочубей, Г. Навайтис, В.В. Юстіцкіс та ін.). У своїх роботах вони розглядали мотиви вступу в шлюб, функції сім'ї, причини сімейних конфліктів і розлучень, методи сімейної терапії. Психологічних робіт, в яких предметом вивчення була б еволюція сім'ї, її структура, специфіка сімейних стосунків, значно менше (В.М. Дружинін, А.Г. Харчев та ін.). Тому, означене питання, багато в чому, залишається відкритим.

По-третє, у сім'ях спостерігаються такі процеси як нестійкість шлюбу, погіршення репродуктивного здоров'я молоді, алкоголізм, наркозалежність, зниження рівня народжуваності, зростання абортів, сирітство, дитяча безпритульність, різні соціально-економічні чинники та безліч інших

проблем. Тому, важливим аспектом в дослідженні родини є фактори, які сприяють зміцненню сімейних взаємин. Адже гармонійна сім'я – це запорука її щасливого майбутнього.

Тому, обрана тема має як наукову, так і практичну значущість.

Об'єкт дослідження – фактори стійкості сімейних взаємин.

Предмет дослідження – зв'язок емоційної зрілості та стійкості сімейних взаємин.

Мета роботи – виявити провідні фактори зв'язку між емоційною зрілістю та стійкістю сімейних взаємин.

Гіпотеза – емоційна зрілість є провідним фактором стійкості сімейних взаємин.

Згідно з поставленою метою та висунутою гіпотезою було визначено основні завдання:

1. Теоретичний аналіз змісту понять емоційна зрілість та сімейні взаємини.
2. Розробка процедури проведення емпіричного дослідження, підбір психодіагностичних методик.
3. Проведення емпіричного дослідження.
4. Проведення статистичного та якісного аналізу отриманих даних.
5. Формулювання висновків та узагальнень дослідження.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження використано такі методи:

- 1) організаційні методи – порівняльний, комплексний;
- 2) емпіричні методи – обсерваційний, експериментальний, психодіагностичний;
- 3) методи обробки даних – кількісний та якісний;
- 4) інтерпретаційні методи.

База дослідження. Дослідження проводилось впродовж грудня 2021

року – лютого 2022 року. У відповідності з планом дослідження загальний обсяг вибірки включав 48 сімейних пар, які проживають у містах Хмельницький і Кам'янець-Подільський. Характеристики досліджуваних відповідають основним критеріям обраної вибірки для дослідження (сімейні пари від 1 до 15 років подружнього життя).

Апробація та впровадження результатів. Основні результати дослідження доповідались та отримали схвалення на таких регіональних та міжнародних конференціях: на звітній науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДРС у 2021-2022 навчальному році зі спеціальності 053 «Психологія» (Кам'янець-Подільський, 05-06 жовтня 2021 р.), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р.), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2022 р.), на XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2022 р.) та знайшли своє відображення у публікації автора.

Публікації. Николін Л.П. Психологічні засади емоційної зрілості у сімейних взаєминах. *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі* : Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 15 лютого 2022 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 106–110.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи.

Робота структурно складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Дослідження сімейних стосунків є важливим аспектом на сучасному етапі розвитку суспільства. Це питання вивчається з різних аспектів, але практично не дослідженим залишаються фактори стійкості сімейних стосунків.

В результаті теоретичного дослідження встановлено, що сім'я – це елементарна одиниця суспільної структури, яка вивчається дослідниками різноманітних дисциплін. Також виокремлюють взаємозв'язок між поняттями «сім'я», «шлюб», «одруження», але сім'я представляє складнішу форму взаємин. Сімейні стосунки пройшли певні етапи розвитку і становлення. Але вони формуються і розвиваються в сім'ї як відображення різноманітних та багатоваріантних міжособистісних контактів. Виокремлюють наступні фактори стійкості сімейних взаємин: 1) емоційна сторона подружніх взаємин, ступінь прихильності; 2) схожість їх уявлень, бачення себе, партнера, соціального світу загалом; 3) схожість обраних моделей спілкування, поведінкових особливостей; 4) сексуальна і психофізіологічна сумісність; 4) загальний культурний рівень, ступінь психічної і соціальної зрілості партнерів, збіг систем цінностей подружжя. Фактори, які здійснюють непрямий вплив на благополуччя подружнього життя, такі: освіта, стабільність на роботі, вік, тривалість знайомства.

Емоційна зрілість є інтегративною якістю особистості, що характеризує ступінь розвиненості емоційної сфери на рівні адекватності емоційного реагування в певних соціокультурних умовах. Основними компонентами емоційної зрілості є експресивність, емоційна саморегуляція та емпатія.

Згідно висунутої гіпотези проведено емпіричне дослідження. Суть гіпотези полягала в тому, що емоційна зрілість є провідним фактором стійкості сімейних взаємин. Дана гіпотеза була підтверджена.

За результатами емпіричного дослідження в більшості подружніх пар

як чоловік, так і дружина, мають однаковий рівень емоційної зрілості (низький чи високий).

Емпірично встановлено, що існує зв'язок між емоційною зрілістю та стійкістю спілкування в сім'ї. Цей зв'язок характеризується так: для подружніх пар із високим рівнем емоційної зрілості характерна стійкість сімейних стосунків, задоволеність шлюбом, особливий стиль спілкування, прагнення до вдосконалення та довіра; для подружніх пар з низьким рівнем емоційної зрілості характерна провідна роль жінки, нетривалі сімейні стосунки, фіктивна співпраця, легкість в спілкуванні, психотерапевтична роль чоловіка.

Отримавши результати емпіричного дослідження, було запропоновано тренінгову програму, метою якої є створення умов для особистісного росту подружніх пар. У роботі представлено фрагмент цього тренінгу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аккерман Н. Семья как социальная и эмоциональная единица. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 268 с.
2. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. Изд-во 2-е. Москва : «Класс», 1999. 208 с.
3. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 272 с.
4. Андреева Г.М. Социальная психология. Москва : Наука, 1994. 416с.
5. Андреева Т.В. Психология современной семьи : монография Санкт-Петербург : Речь, 2005. 436 с.
6. Бейкер К.Г. Теория семейных систем М. Боуэна. *Вопросы психологии*. 1991. № 6. С. 17–28.
7. Бендас Т.В. Гендерная психология. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 511 с.
8. Бодалёв А.А., Столин В.В. Семья в психологическом консультировании Москва : Педагогика, 1989. 257с.
9. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 528 с.
10. Варга А.Я. Системная семейная психотерапия. Санкт-Петербург : Речь, 2001. С. 80–224.
11. Витек К. Проблемы супружеского благополучия. Москва : Наука, 1988. 215с.
12. Гласс Лилиан. Шаг за шагом: как достичь взаимопонимания между мужчиной и женщиной. Москва : София, 2004. 195 с.
13. Гозман Л.Я., Алешина Ю.Е. Социально-психологические аспекты исследования семьи: проблемы и перспективы. *Вестник МГУ. Серия*
14. Психология, 1985. №4. С. 10–20.
14. Голод С.И. Семья и брак: историко-социологический. Санкт-

- Петербург : Петро-полис, 1998. 272 с.
15. Голод С.И. Стабильность семьи: социологические и демографические аспекты. Москва : Наука, 1984. 136с.
 16. Долганов Д.Н. Межличностное общение. Москва, 2005. 384с.
 17. Дружинин В.Н. Психология семьи. Москва : КСП, 2006. 166 с.
 18. Елизаров А.Н. К проблеме поиска основного интегрирующего фактора семьи. *Вестник МГУ*. Серия 14. Психология. 1996. №1. С.42–49.
 19. Елизаров А.Н. Основы индивидуального и семейного психологического консультирования: Учебное пособие. Москва : Ось-89, 2005. 352 с.
 20. Еникеева Д. Секрет семейного счастья. Москва : Астрель, 2001. 320 с.
 21. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчин и женщин. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 544с.
 22. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 783 с.
 23. Калинина Р.Р. Введение в психологию семейных отношений. Санкт-Петербург : Речь, 2008. 351с.
 24. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: Учебное пособие. Москва : Гардарики, 2005. 320 с.
 25. Карабанова О.А. Психология семейных отношений. Самара, 2001.122с.
 26. Козуб А.С. Он и она: особенности взаимоотношений. Москва : Харвест, 2006. 315 с.
 27. Куницина В.Н., Казаринова Н.В., Поголыша М.В. Межличностное общение: Учебник для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 544 с.
 28. Майерс Д. Социальная психология. Перев. с англ. Санкт-Петербург : Питер, 1997. 688 с.

29. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці. Київ : Наукова думка, 1998. 216 с.
30. Малкина-Пых И.Г. Семейная терапия. Москва : Изд-во Эксмо, 2005. 992с.
31. Малкина-Пых И.Г. Справочник практического психолога. Москва : Изд-во Эксмо, 2004. 351с.
32. Навайтис Г. Семья в психологическом консультировании. Москва : НПО «Модэк», 1999. 315 с.
33. Немов Р.С. Основы психологического консультирования. Москва : Владос, 1999. 528 с.
34. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 254с.
35. Павлова І.Г. Дослідження прояву емоційної зрілості у дітей молодшого шкільного віку. *Наука і освіта*. 2006. №3-4. С.32–35.
36. Павлова І.Г. Прояв емоційної зрілості особистості підлітків та юнаків у залежності від статевих відмінностей. *Наука і освіта*. 2004. № 2. С.32–34.
37. Павлова І.Г. Умови становлення емоційної зрілості у молодшому шкільному віці. *Наука і освіта*. 2006. №5-6. С. 78–81.
38. Петровский В.А. Неадаптивность эмоций в развитии личности : Личность в психологии: парадигмы субъективности. Ростов-на-Дону, 2006. С. 404–440.
39. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. / Под. ред. Силаевой Е.Г. Москва : «Академия», 2002. 192с.
40. Психология счастья. Под ред. М. Аргал. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 271с.
41. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и

- тесты. Учебное пособие. Самара: Изд. Дом «БАХРАХ-М», 2002. 627с.
42. Репнова Т.П. Тренінг емоційної зрілості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 4. С. 46–59.
 43. Семенов Ю.Н. Брак и семья: возникновение и развитие. *Скепсис*. 1993. № 3. С. 3–7.
 44. Середа Е.И. Практикум по межличностным отношениям: помощь и личностный рост. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 379 с.
 45. Системная семейная терапия: Класика и современность. / Состав. и ред. В. Чернишов. Москва : «Класс», 2005. 400с.
 46. Социальная психология. / Под. ред. А.П. Журавлева. Москва : Пер-Сэ, 1999. 351с.
 47. Феномен и категория зрелости в психологии. / Отв. ред. А.Л. Журавлев, Е.А. Сергиенко. Москва : Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. 223 с.
 48. Филиппова Ю.В. Психологические основы работы с семьей. Учебное пособие. Институт «Открытое общество». Ярославль, 2003. 103с.
 49. Харчев А.Г. Исследование семьи на пороге нового этапа. *Социс*. 2006. №3. С. 23–33.
 50. Харчев А.Г. Семья как фактор социально-культурного развития общества. *Общественные науки*. 1982. № 7. С. 60–73.
 51. Храмченко В.С. Психология взаимоотношений между мужчиной и женщиной. *Прикладная психология и психоанализ*. 2001а. №3. С. 7–10.
 52. Храмченко В.С. Психология взаимоотношений между мужчиной и женщиной. *Прикладная психология и психоанализ*. 2001б. №4. С. 11–14.
 53. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 607 с.
 54. Целуйко В.М. Психологические проблемы современной семьи.

- Екатеринбург : У-Фактория, 2007. 496 с.
55. Цуканов Е.Б. Психологические трудности общения. Киев : Вища школа, 1989. 159 с.
 56. Чебикин А.Я. Диагностика социально-психологических особенностей эмоциональной сферы личности : Эмоциональная регуляция учебной деятельности. Москва : АН СССР, 1988. С.238–244.
 57. Чебикин О.Я., Павлова І.Г. Становлення емоційної зрілості в підлітковому та юнацькому віці. *Наука і освіта*. 2005. №5-6. С. 180–186.
 58. Шейнов В.П. Мужчина плюс женщина: познать и покорить. Москва : Харвест, 2006. 278 с.
 59. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений. Курс лекцій. Москва : Апрель-пресс, Изд-во ЭКСМО - Пресс, 2000. 512 с.
 60. Эйдемиллер Э.Г., Добряков И.В., Никольская И.М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учебное пособие для врачей и психологов. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 336с.
 61. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкий В.В. Психология и психотерапия семьи. 2-е изд., расшир. и доп. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 656 с.
 62. Levinger G. A social psychological perspective on marital dissolution. *Journal of Social Issues*. 2016. № 32 (1). P. 21–47.
 63. Levis R.A., Spanier G.B. Theorizing about the quality and stability of marriage. *Contemporary theories about the family*. New York : Free Press, 2016. P. 23–34.